

Bartoněk, Antonín

Labioveláry v mykénské řečtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1979, vol. 28, iss. A27, pp. [113]-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100273>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTONÍN BARTONĚK

LABIOVELÁRY V MYKÉNSKÉ ŘEČTINĚ

Rozluštění mykénské lineárního písma B, jímž jsou psány hospodářské záznamy z achajských archivů pevninských i krétských v rozmezí let 1400—1200 př. n. l., přineslo celou řadu nových poznatků do historické mluvnice staré řečtiny.¹ Jedním z nejdůležitějších je bezpečný důkaz, že mykénská řečtina měla ještě kolem roku 1200 př. n. l. zachovány tři ie. labioveláry v podobě samostatných fonémů k^w , g^w , k^wh (z ie. g^wh), jež tu byly zachycovány sérií slabičných znaků QA, QE, QI, QO (QU není doloženo). Vzhledem k tomu, že lineární písmo B — jsouc odvozeno od staršího lineárního písma A sloužícího k zachycování jazyka zcela odlišné struktury — nerozlišovalo mezi souhláskami neznělými, znělými a aspirovanými (až na obě dentální řady, kde T-ová řada zachycuje dentály neznělé a neznělé aspirované, kdežto D-ová řada dentály znělé), skrývají se pod každým z uvedených znaků labiovelární série všechny tři zděděné labioveláry: tj. např. QO je možno číst jako k^w-o , g^w-o či k^wh-o (a navíc i jako $kkw-o$, jež je pokračováním ie. bifonémického $k+w$ např. ve jméně pro koně [ie. **ekwos* > prařec. (*h*)*ikkwos*]). Tato grafická mnohoznačnost nepochybně působí při interpretaci mykénských textů a identifikaci v nich obsažených řeckých slov jisté potíže, a to zvláště tam, kde je kontext (vesměs jde o krátké hospodářské texty psané na hliněných tabulkách) příliš kusý.

I za těchto obtížných podmínek se za čtvrtstoletí mykénologických studií, jež nás dělí od Ventrisova rozluštění lineárního písma B v roce 1952, podařilo různým badatelům identifikovat v mykénských textech mnoho desítek slov s prokazatelnými doklady labiovelár. My sami se pak v tomto příspěvku chceme pokusit o zhodnocení přínosu těchto interpretací pro starořeckou, a vůbec indoevropskou etymologii.

Východiskem naší studie byl Chadwickův abecední seznam mykénských výrazů, uveřejněný v druhém vydání Ventrisovy a Chadwickovy publikace *Documents on*

¹ M. Ventris—J. Chadwick, Evidence for Greek Dialect in Mycenaean Archives, *Journal of Hellenic Studies* 73 (1953), 84—103. V češtině srov. zvl. A. Bartoněk, Nynější stav v luštění lineárního písma B, SPFFBU A 4 (1956), 108—122, Nástin elementárního mykénského hláskosloví, SPFFBU E 10 (1965), 29—60, Zlatá Egeis, Praha 1969, str. 65nn.

Mycenaean Greek, Cambridge 1973², str. 527—594, jenž obsahuje všechna úplná slova z mykénských textů publikovaných do konce roku 1972 a z neúplných slov zejména ta, která je možno jednoznačně doplnit.² V tomto indexu nacházíme několik stovek lexikálních jednotek obsahujících některý z „labiovelárních“ znaků QA, QE, QI, QO. Značná část těchto lexikálních jednotek zůstává mimo dosah našeho zájmu. Z našeho zkoumání jsme vyloučili zejména položky následujícího typu: položky pouze odkazové, výrazy s bifonémickým *k* + *w*, výrazy s připojenou kopulativní spojkou -qe *k^we* (= řec. τε, lat. -que), čtení z grafického hlediska nejistá, písařské chyby, a zejména pak vlastní jména registrovaná bez jakéhokoli Chadwickova pokusu o hláskoslovnou interpretaci. Po vyřídění takovýchto případů zbylo nám jen něco přes 100 významnějších položek, obsahujících mykénské výrazy s labiovelárou více či méně spolehlivě etymologicky zařaditelnou. Pokusíme se je nyní rozřadit podle jejich indoevropské kořenné proveniencce, přičemž z mykénských vlastních jmen spadajících pod ten či onen ie. kořen tu hodláme učinit pouze určitý reprezentativní výběr.

k^w:

Postpozitivní ie. -*k^we*: myk. -qe -*k^we* „a“ (srov. τε, lat. -que), slučovací spojka, v mykénštině těsně připojená k předchozímu slovu jako jeho součást, např.

o-qe PY³ *hos k^we*; nom. sing. vztaž. zájm. + *k^we*, „a který“ (srov. ὅς τε);

e-ni-qe KN + *eni k^we*; „a mezi nimi (je/jsou)“ (srov. ἐνι = ἐνεστι);

o-u-qe KN, PY + *ouk^we*; „a ne“ (srov. οὐτε);

o-de-qa-a₂ PY *hō de k^w’ aha*; „a takto pak tedy“.

Kořen *k^wei-* „pozorovat, hodnotit, ctít, platit“ (srov. τίω „ctím“, τίνω „platím“):
qe-te-(j)o, qe-te-a₍₂₎ KN +, PY + *k^weite(i)on*, -e(h)a?,⁴ adj. (nom./ak. sing. n., plur. n.), „co má být splaceno, náležitě“;

]qo-i-ṇa[KN *k^woinā?*; nom. sing., „pokuta“ (srov. ποινή „cena, odplata“, lat. poena „trest“);

e-ke-ro-qo-no PY + *enkhērok^woinoi*, -ōn; nom., gen. pl., „námezdní dělník“ (srov. ἐγγχειρέω „beru do rukou“ + ποινή „cena, mzda“).

Srov. i qe-ja-me-no PY + *k^wejamenos*; part. prés. med. (nom. sing. m.), užitě ve významu „ctihodný“.

² Údaje z tohoto Chadwickova seznamu jsme v jednotlivých případech konfrontovali s prací J. Chadwicka a L. Baumbachové *The Mycenaean Greek Vocabulary I—II*, Glotta 41 (1963), 157—271, 49 (1971), 151—190.

³ Význam zkratk označujících provenienci dokladů: KN = Knóssos, PY = Pylos, MY = Mykény, TH = Théby; KN +, PY + atd. znamená, že výraz je doložen v uvedené lokalitě vícekrát.

⁴ Otazník znamená menší míru jistoty uvedené interpretace (zpravidla ve shodě s Chadwickem), nikoli výraznou pochybnost o její oprávněnosti; takové případy jsme do naší argumentace nezahrnovali.

Kořen *k^wel-* „otáčet (se), být v pohybu, obstarávat“ (srov. *κύκλος* „kruh“, *πέλομαι* „jsem v pohybu, jsem, stávám se“, lat. *colo, incola*, stsl. *kolo*):

jqe-ro-me-no PY *k^welomenos*; part. prés. med. (nom. sing. m.), „jsoucí“ (srov. *πελόμενος*);

qe-re-ti-ri-jo PY *k^w(e)lethriō?*; nom. du., označení plošné míry (srov. *πέλεθρον, πλέθρον* „jitro“).

a-pi-qo-ro, a-pi-qo-ro-i PY + *amphik^wolōn, -oihi*; gen., dat. plur., „služka“ (srov. *ἀμφιπόλος*);

ale qo-u-ko-ro, qo-u-ko-ro-jo KN +, PY + *g^woukoloī, -oio*; nom. plur., gen. sing., „pasák skotu“ (srov. *βουκόλος*), vzniklo disimilací z *g^wouk^woloi*.

Srov. dále osobní jméno a-ko-ro-qo-ro KN *Agrok^wolos* (*ἀγρός* „pole“; srov. lat. *Agricola*).

Od uvedeného kořene je snad odvozeno i řecké adverbium *τῆλε* „daleko“ (aiol. *πήλυι*), vzniklé snad z prařeckého *k^wel-s-* náhradním dloužením;⁵ v mykénštině je doloženo pouze v osobních jménech jako

qe-re-qo-ta-o PY *k^welek^whontāo*, gen. sing. (srov. *τῆλε* + *-φόντης*, např. v *Βελλεροφόντης*)⁶; ale pe-re-qo-ta KN, PY + *Pēlek^whontās*, nom. sing., vzniklo disimilací z *K^wēlek^whontās*; qe-re-wa, qe-re-wa-o KN +, PY *K^welewās, -āo?* (cf. *Τηλέας*); qe-re-ma-o KN, PY *K^wēlemaos?* (srov. *Τηλε-* + *-μάος*, např. v *Οινόμαος*); qe-ra-di-ri-jo KN *K^wēlandrios?* (srov. *Τήλανδρος*).

Číslovka *k^wetwor- / k^wetwṛ* (srov. att. *τέτταρες*, ion. *τέσσαρες*, dor. *τέτορες*, aiol. *πίσυρες, πέσυρες, πέτταρες*, lat. *quattuor*, got. *fidwōr*, stsl. *četyre*), doložená v mykénštině pouze ve složených slovech:

qe-to-ro-we PY + *k^wetrowes*; nom. plur., „čtyřuchý“ (srov. *τέτρα-* + *-ώης* např. v *ἀμφώης* „dvojuchý“);

qe-to-ro-po-pi PY + *k^wetropphi* < **k^wetropod-phi*; instr. plur., „čtyřnohý“ (srov. *τέτρα-* + *πόδες* „nohy“);

a snad i to-pe-za, to-pe-zo KN, PY + *torpedza, -dzō*; nom. sing., du., „čtyřnožka, stůl“ (srov. *τράπεζα*).

Srov. dále osobní jména j. qe-ta-ra-je-u PY *K^wetraieus?*, qe-te-re-u PY *K^wetretus*, qe-to-ro-no PY *K^wetronos?*

Zájmenný kmen *k^wi-* (srov. *τίς, τί* „kdo, co?“, thess. *κίς*, lat. *quis, quid*):

jo-qi PY *hokk^wi* < **jod-k^wid*; ak. plur. n. (srov. *ὅ τι*); ale o-u-ki- KN *oukis?* „nikdo“ vzniklo disimilací z **ouk^wis* (srov. hom. *οὔτις*).⁷

⁵ Ale O. Szemerényi, *Studi micenei ed egeo-anatolici I* (1972), str. 41, pokládá *t* v *τῆλε* za původní a srovnává je s počátečním *t* v lat. *talīs*.

⁶ Osobní jména s druhou složkou -qo-ta- bývají porůznu vykládána i jinak; vedle *-k^whontās* (viz sub *g^when-* na str. 119) přichází v úvahu i *-g^wotās* (viz jednak sub *g^wem-* na str. 118, jednak sub *g^wō-* na str. 118) nebo *-k^whoitās* (viz str. 120).

⁷ Podle jiného výkladu jde o zápornou částici *oukhi* (srov. *οὐχ[ί]*).

Kořen *k^wriə-* / *k^wri-* „kupovat“ (srov. *ἐπριάμην* „koupil jsem“, stsl. *krъnuti* „kupovat“):

qi-ri-ja-to KN + *k^wriato*; 3. sing. ind. aor. med., „koupil“ (srov. hom. *πρίατο*).

Kořen *leik^w-* „opouštět“ (srov. *λείπω* „opouštím, zanechávám“, lat. *linquo*, got. *leih^wan*):

re-*qo-me-no* KN *leik^womenoi*; part. prés. med. (nom. plur. m.), „op(ou)štění, zanech(áv)aní“ (srov. *λείπόμενοι*);

o-pi-ro-*qo* PY+ *οπιλοικ^wοι*, *ον*; nom., gen. plur. „zbylí“ (srov. *ἐπίλοιποι*);

pe-ri-ro-*qo* KN *periloik^wοι*; nom. plur., „zbylí“ (srov. *περίλοιποι*).

Kořen *ok^w-/ok^w-* vidět (srov. *ὄμμα*, *ὀφθαλμός* „oko“, *ὄψομαι* „budu vidět“, *ὄπωπα* „spatřil jsem“, lat. *oculus*, got. *auḡs*, stsl. *oko*; *ὄψ* „tvář“): a-to-ro-*qo* PY *ανηρόκ^wοι*; dat. sing., „člověk“ (výraz složený pravděpodobně z *άνηρ* „muž“ a *ὄψ* „tvář“; srov. *ἄνθρωπος*); o-po-*qo*-KN+ *ορδκ^wοι*, *-οι*; nom. du. nebo plur., „klapky na oči [pro koně]“ (op[i] = *ἐπι-*; srov. výrazy *μέτωπον* „čelo“ a *πρόσωπον* „tvář“, tvořené pomocí jiných předpon);

u-wo-*qe-we* KN *υ(ω)οκ^wέhes?*; nom. plur., „dohlížitel“ (první složka má paralelu v údajné kyperské předponě *u-*, jež bývá kladena na roveň předponě *ἐπι-* v jiných dialektech).

Srov. i osobní jména jako a₃-ti-jo-*qo* PY+ *Aithiok^ws*, *-k^wos*; nom., gen. sing. (*αἰθω* „pálím“, tedy „(člověk) s opálenou tváří“; srov. *Αἰθίοψ* „obyvatel Aithopie); ka-ro-*qo* PY *Kharok^ws* nebo *Kharok^wos* (*χάρα* „radost“; srov. *χαροπός* „jiskrooký“); po-ki-ro-*qo* PY+ *Poikilok^ws* nebo *Poikilok^wos* (*ποικίλος* „pestrý“); a podobně i wo-no-*qo-so* KN+ *Woinok^wsos?* jakožto jméno dobytčete (*οἶνος* „vino“; srov. *οἶνοψ* „brunátný“).

Kořen *pek^w-* „péci“ (srov. *πέσσω* „peču“, *πέπων* „zralý“, lat. *coquo*, stsl. *pekъ*):

a-to-po-*qo*, a-to-po-*qo-i* PY+, MY *artopok^wοι*; nom. plur., „pekař“ (*ἄρτος* „chléb“; srov. *ἄρτοκόπος*, vzniklé metatezí z *artopokos* a to z původního *artopok^wos*);

a-si-to-po-*qo* PY+ *asi^wtopok^wos?*; nom. sing., „pekař pokrmů“ (*σίτος* „pokrm“; počáteční znak čtený jako A je asi chyba písaře, zaviněná kontaminačním spojením s a-to-po-*qo*).

Kořen *sek^w-* „následovat“ (srov. *ἔπομαι* „následuji“, lat. *sequor*):

e-*qo-te* PY+ *hek^wontes?*; nom. plur., „následující“ (srov. *ἔπομαι*);

e-*qe-ta*, e-*qe-ta-e*, -e-*qe-ta-i* KN+, PY+ *hek^wetās*, *-ai* (nom. sing., plur.), *-ae* (nom. du.), *āhi* (dat. plur.); „následovník“ jakožto označení mykénských hodnostářů „doprovázejících“ vladaře (srov. *ἐπέτας* „průvodce“ u Pindara; z hlediska významu srov. pozdně lat. *comes* „průvodce, hrabě“).

e-*qe-si-jo*, e-*qe-si-ja* KN+, PY+ *hek^wesios*, *-iā* aj.; adj. (nom. sing. m. a f. aj.), „náležející hek^wetovi“.

Snad sem patří i vlastní jméno o-qa-wo-ni PY *Hok^wawoni?* (srov. *ὄπῶν* „druh“). Kořen (*s*)*k^wel-* (srov. *σκάλλω* „sekám“, *σπάλα(ν)θρον*, *σκάλευθρον* „pohrabáč“, sthn. *spaltan*, stsl. *rasplatiiti*):

qa-ra-to-ro PY *sk^walathron* „pohrabáč“ (srov. *σπάλα(ν)θρον*).

Kořen *trek^w-* „točit“ (srov. *ἀτρελής* „nezkroucený“, lat. *torqueo*); tento kořen byl asi v řečtině časem zkontaminován s kořenem *trep-* „obracet“ (srov. *τρέπω* „obracím“, stsl. *trakъ* „pás, opasek“ apod.) v jedinou kořenou jednotku:⁸

to-ro-qe-jo-me-no PY *trok^weïomenos*; part prés. med. (nom. sing. m.) „obraceje se, konaje okružní cestu, putuje“ (srov. např. Hom. II. II 295 *περιτροπέων ἐνιαυτός* „obíhající rok, rok v oběhu“);

to-qi-de PY + *tork^widei*; instr. sing., „se spirálou?“ (srov. klas. řecké *τρόπις*, ovšem s významem „lodní kíl“);

to-qi-de-ja, to-qi-de-jo PY + *tork^wideia*, eiō; adj. (nom. sing. a nom. du. f.), „ozdobený spirálou“;

to-qi-de-we-sa PY *tork^wide-wessa*; adj. (nom. sing. f. = to-qi-de-ja);

to-ro-qa KN *trok^won?*; ak. sing., význam nejistý (srov. *τρόπος* „obrat, způsob“).

Srov. dále osobní jména j. e-u-ῥo-ῥo-qa PY *Eutrok^wos* (εὔ „dobře“; srov. *Εὐτροπος*). K výrazům s neznělou labiovelárou se druží i několik mykénských slov s doloženou Q-ovou grafikou, která nemají spolehlivou indoevropskou etymologii a pokládají se za cizí výpůjčky, aniž lze přitom přesněji určit fonetickou či fonémickou hodnotu souhláskové složky skrývající se pod „labiovelární“ grafikou:

qi-si-pe-e PY *k^wsiphee*; nom. du., „meč“ (srov. *ξίφος*), pravděpodobně výpůjčka z Orientu.

qe-ro₂ KN + *sk^welion*, -iō; nom. sing., du.; označení části výzbroje (srov. *ψέλλ(λ)ιον*, aiol. *σπέλλ(λ)ιον* „pouto, náramek“), pravděpodobně orientálního původu.

g^w

Kořen *bheg^w-* > prařec. *pheg^w-* „bát se“ (srov. *φέβομαι* „prchám“, *φόβος* „strach“); jen osobní jméno ra-wo-po-qa KN *Lāwophog^wos* (ale srov. i *bher-g^w-*).

Kořen *bher-g^w-* > prařec. *pherg^w-* (srov. *τρέφω* „živím“):

po-qa KN? PY, TH *phorg^w-* „potrava“; nom. sing., „(jako) potrava“ (srov. *φορβή* „potrava“);

po-qe-wi-ja, po-qe-wi-ja-i PY + *phorg^weiai*, -āhi (nom., dat. plur.) „ohlávka?“ (srov. *φορβεία* „koňská ohlávka“);

i-po-po-qa-i(-qe) PY *hippophorg^woihi(k^we)*, tvar vzniklý disimilací z *hikkwop-horg^woihi(k^we)*; dat. plur., „pastevec koní“ (srov. *ἵπποφορβός*).

⁸ Nelze však vyloučit, že alespoň v některých z uvedených případů může jít o výrazy patřící k raně řeckému *strek^wh* — (*στρέφω* „otáčím“; viz str. 120); méně přesvědčivé je spojování těchto výrazů s ie. kořenem *dhreg^wh-* (*τρέφω* „živím“; viz str. 119).

Srov. i osobní jméno e-ra-wo-po-*qo*. KN Lawophorg^{wos}? (λάος „lid“; srov. Λεώφορβος; ale viz i kořen *bheg^{w-}*).

Kořen *g^{wem-}* „jít, kráčet“ (srov. βαίνω „kráčím“, lat. *venio*, got. *qiman*):

pe-qa-to KN + *pegg^{waton}* < **ped-g^{waton}*; nom. sing. „podlaha vozu“ (πούς „noha“, πεζός „pěší“).

Srov. i osobní jméno a-e-ri-*qo-ta* PY + *Aerig^{wotās}* (srov. osobní jména končící na -βάτης, ale v úvahu snad přichází i interpretace *Āerik^whoitās* (viz str. 120) nebo *Āerik^whontās* (viz *g^when-*).

S tímto kořenem podle některých badatelů souvisí i výraz *πρέσβος* „starší, stařec“ (*πρεσ-* „vpředu“, + *βαίνω* „kráčím“, tedy asi „vpředu jdoucí“),⁹ od něhož máme v mykénštině odvozeno několik osobních jmen:

pe-re-*qo-no*, pe-re-*qo-no-jo* PY *Presg^{wōnos}*, -*oio*?, pe-re-*qo-ni-jo* PY *Presg^{wōnios}*? [adj.] (srov. *Πρεσβωνιάδης*).

Kořen *g^wei/g^{wi}* „žít“ (srov. βίος „život“, ζω „žiji“, lat. *vīvus*, got. *qius*, stsl. *живѣ*): *qe-qi-no-to* PY *g^weg^winōtoi*; 3. sing. ind. perf. med. „je obdařen životem, je ztvárněn (jako živý)“ (srov. *βεβίωκα*, **βεβίωται*);

qe-qi-no-me-no, *qe-qi-no-me-na* PY + *g^weg^winōmenoī*, -*ā*; part. perf. med. (nom. plur. m. a nom. sing. f., příp. instr. plur.), „ztvárněný“ (srov. **βεβιωμένος*);

Srov. i osobní jméno e-ri-*qi-ja*, e-ri-*qi-jo* PY + *Erig^{wiā}?*, *Erig^{wios}?* (srov. *Ἐρι-* + *-βιος*); *qi-wo* TH *G^{wiōn}* (srov. *Βίων*).

Kořen *g^{wō-}* „pást, žít“ (srov. βόσκω „pasu“, lit. *gųjù* „ženu“; přibuznost s kořenem *g^{wōu-}* „skot, kráva“ je nejistá):

*qo-*qo-ta-o** PY + *g^{wog^{wotāo}}* či -*āōn* (gen. sing. nebo plur.), vzniklé disimilací z *g^{woug^{wotāo}}*, -*āōn*; „pasák skotu“ (srov. *βουβότης*);

*su-*qo-ta**, *su-*qo-ta-o** PY + *sug^{wōtai}* (dat. sing.), -*āo* či -*āōn* (gen. sing. nebo plur.); „pasák vepřů“ (srov. *συβώτης*, *συβότης*).

Srov. i osobní jméno *qo-u-*qo-ta** KN *G^{woug^{wotāi}}* (dat. sing.), které představuje původní podobu, z níž vzešlo disimilované *qo-*qo-ta-o** (viz výše), a dále snad i výrazy jako *pe-ri-*qo-ta**, *pe-ri-*qo-ta-o** KN +, PY *Perig^{wōtās}*, -*āo*? (*περί* „okolo, o“, *pa-*qo-ta** PY + *Pang^{wōtās}?* (*πᾶς* „všechno, celý“), *pa-*qo-si-jo**, *pa-*qo-si-jo-jo** KN, PY + *Pang^{wōsios}*, -*oio*? (srov. *Παμβωτάδαι*).

Kořen *g^{wōu-}* „skot, kráva“ (srov. βοῦς „kráva, vůl“, lat. *bos*, něm. *Kuh*, stsl. *го-ведо*):

qo-o PY *g^{wōns}*¹⁰; ak. plur. „vůl“ (srov. *βοῦς*);

⁹ Podle jiného výkladu jde o spojení *πρεσ* + *βοῦς*, tedy „dobytče jdoucí vpředu, v čele stáda“, převzaté z pastevecké mluvy.

¹⁰ Dvoji *o-o* v *qo-o* (místo pouhého *qo*) je tzv. *scriptio plena*, již se zamezovalo psaní jednoznakových slov.

qo-qo-ta-o PY + *g^wog^wotāo* nebo *-āōn* (srov. *βουβότης*); viz sub *g^wō-*.
 qo-u-ka-ra PY *g^wouk(a)rā(s)*; adj. (nom. sing.), „s volí hlavou“ (*κάρα* „hlava“).
 qo-u-ko-ro KN +, PY + *g^woukolos* < **g^wouk^wolos* (srov. *βουκόλος*); viz sub *k^wel-*.
 Srov. i osobní jména j. qo-u-qo-ta KN *G^woug^wotāi* (viz sub *g^wō-*) nebo qo-wa-ke-se-u[
 KN *G^wowakseus* (*ἄγω* „vedu“).

Kořen *neig^w-* „umývat“ (srov. *νίζω* „umývám“, stind. *nénekti* „umývá“):

ke-ni-qa¹¹ KN *khernik^ws* < **khernig^ws* (nom. sing.) nebo *khernig^wa* (ak. sing.);
 „očistná voda na ruce“ (*χείρ* < **ghesr-* „ruka“; srov. *χέρνιψ*);
 ke-ni-qe-te-we KN?, MY *khernik^wtēwes* < **khernig^wtēwes* (nom. plur.), „nádoby na
 očištnou vodu“ (srov. *χερνίπτομαι*).

Kořen (*s*)*lāg^w-* „uchopovat“ (srov. *λαμβάνω*, *λάζομαι* „beru“):

ra-qi-ti-ra₂ PY *lak^wtriai?* < **lag^wtriai*; nom. plur. s významem neurčitěho žen-
 ského zaměstnání.

I k výrazům se znělou labiovelárou se druží některá mykénská slova s doloženou Q-ovou grafikou, která nemají spolehlivou indoevropskou etymologii, j. zvláště vý-
 razy související s pozdějším řeckým označením krále — *βασιλεύς*:

qa-si-re-u, [?qa-]si-re-we KN?, PY +, TH *g^wasileus* (nom. sing.), *g^wasilēwei*,
-wes (dat. sing. nebo nom. plur.); „(místní) náčelník“ (srov. *βασιλεύς*);
 qa-si-re-wi-ja KN +, PY + *g^wasilēwiā*; nom. sing., „vládcova rezidence“ (srov.
βασιλεία);
 [?qa-si-]re-wi-jo-te PY *g^wasilēwjontes?*; part. prés. akt. (nom. plur.), „lidé působící
 jako *g^wasileové*“ (srov. *βασιλεύω* < *-ewjō*).

k^wh

Kořen *dhreg^wh-* > *threk^wh-* > *trek^wh-* „živit“ (srov. *τρέφω* „živím“):

to-ro-qa KN + *trok^whā*; nom. sing., „(jako) potrava“ (srov. *τροφή* „potrava“).
 Kořen *g^when-* > *k^when-* „zabíjet“ (srov. *θείνω* „bijí“, *φόνος* „vražda“, lat. *offendo*,
 stsl. *ženq*), doložený zatím jen jako druhá část složených osobních jmen, a to ne vždy
 zcela jednoznačně:

da-i-qo-ta KN *Dāik^whoontās* (*δῆϊος* „nepřátelský“; srov. *Δηϊφόντης*). e-u-ru-qo-ta
 KN *Euruk^whontās* (*εὐρύς* „široký“) nebo i *Euruk^whoitās* (viz dále sub *-k^whoitīs*
 na str. 120); po-ru-qo-ta PY *Poluk^whontās* (*πολύς* „mnohý“; srov. *Πολυφόντης*).
 qe-re-qo-ta-o PY *K^wēlek^whontāo* (srov. *Τηλεφόντης*; viz i sub *k^wel-*); ra-wo-qo-ta
 PY *Lāwok^whontās* (*λάος* „lid“); ra-wo-qo-no, ra-wo-qo-no-jo KN + *Lāwok^whonos*,
-oio.

¹¹ Koncové *-ks*, *-k^ws*, *-ps* se v lineárním písmě B zpravidla vyznačuje znakem KA, QA, PA s tzv. koncovým „mrtvým“ vokálem.

I do této skupiny patří několik mykénských výrazů bez spolehlivé indoevropské etymologie, a to

jednak odvozeniny od raně řeckého *strek^wh-* „otáčím“ (srov. *στρέφω*), jako *ku-su-to-ro-qa* KN+, PY+ *ksunstrok^whā* (*ξύν* „s“), „součet, celkem“ (srov. *συστροφή* „shrnutí“);¹²

jednak osobní jména, jejichž druhá složka *-go-ta* bývá interpretována jako *-k^whoitās* (srov. *φοιτάω* „chodím“), ale případně bývá vykládána i jinak: *a-e-ri-qi-jo-ta* PY+ *Āerik^whoitās* (*ἄρι* „ráno“ + *-φοίτης*) nebo *Āerig^wotās* (*ἄρι* + *-βάρης*; viz i sub *g^wem-*); *a-na-qi-jo-ta* KN *Anak^whoitās?* (*ἀνά* „vzhůru“); *e-u-ru-qi-jo-ta* KN *Euruk^whoitās* nebo *Euruk^whontās* (viz i sub *g^when-*); *a-pi-qi-jo-i-ta*, *a-pi-qi-jo-ta-o* KN+, PY+ *Amphik^whoitās*, *-āo?* (*ἀμφί* „z obou stran“).

Od labiovelár jakožto samostatných mykénských fonémů je třeba odlišovat indoevropské polyfonémické spojení *k + w*, v mykénštině snad již v geminované podobě *kkw*, jež je v alfabetské řečtině známé zejména z výrazu označujícího koně (*ἵππος* se sekundární aspirací v násloví a s nevysvětleným *i*; srov. stind. *dśva-*, lat. *equus* :

i-qi-jo, *i-qi-jo-jo* KN, PY+ (*h*)*ikkwoi* (nom. plur.), *-oio* (gen. sing); „kůň“ (srov. *ἵππος*); *i-qi-jo-ja* PY (*h*)*ikkweiāi*; adj. (dat. sing. f.) ve spojení *i-qi-jo-ja* *po-ti-ni-ja* (*H*)*ikkweiā Potnia* „Koňská Paní, Paní koní“ jako označení božstva (srov. *ἵππειος* „koňský“);

i-qi-jo-ja, *i-qi-jo-jo* KN+ (*h*)*ikkwiā*, *-ai*; adj. (nom. sing., nom. plur. f.) (*h*)*ikkwiō* (nom. du.); „koňský vůz, vůz tažený koňmi“ (srov. *ἵππιος* „koňský“);

Srov. i *i-po-po-qi-jo* PY *hippophorg^woihi* vzniklé disimilací z **hikkwophorg^woihi*; dat. plur., „pastevec koní“ (viz i sub *bher-g^w-*).

Podobně sem patří i ie. *kwā-* (srov. *πέπαιμαι* „držím“, *πάσασθαι* „získat“), odrážející se pravděpodobně v druhé složce mykénského *mo-ro-qa* KN+, PY+ *mo(i)rokkwās* „držitel podílu“ (*μοῖρα* „podíl“).

A podle některých vykladatelů se totéž týká polyfonémického *kkhw* (vzniklého z ie. *gh + w*), jež je obsaženo v několika osobních jménech pokládáných často za odvozená od ie. kořene *ghwēr-* (srov. *θήρη* „zvíře“, lat. *ferus*, stsl. *zvěřb*):

qe-ra-jo KN+ *Khwēraios*, *qe-ra-si-jo* KN+ *Khwērasiai* (dat. sing. f.), *qe-ra-si-jo* KN *Khwērasioi* (dat. sing. m.), *qe-ri-jo* KN *Khwēriōn?* (srov. *Θηρίων*), *qe-ro* *Khwērōn?* KN+ (srov. *Θήρων*); ale zejména první tři z uvedených výrazů lze odvozovat i od jména ostrova Théry (srov. níže na str. 121).

K shora uvedeným skupinám slov lze dále připojit ještě celou řadu vlastních jmen bez uspokojivé indoevropské etymologie, nespojených zároveň ani s žádným řeckým

¹² Není vyloučeno, že jde spíše o odvozeninu od kořene *trek^w-* (*ksuntork^wā*; viz str. 117), méně jisté je opět spojování s kořenem *dhreg^wh-* (*ksuntork^whā*; viz str. 119); srov. i pozn. 8.

apelativem, ale majících paralelu v řeckých jménech vlastních, vesměs asi předřec-kého původu:

a) jména osobní odvozená asi od jmen místních:

qa-da-so KN *K^wādasos?* (srov. *Πήδασος*, název několika měst, ale i jméno Achilleova koně);

qa-mi-si-jo KN, qa-me-si-jo KN *K^wamīsius*, *K^wamesios*, os. jméno; adj. od *K^wamīsos* (srov. *Πάμισος*, řeka v Messénii);

qa-ra-i-so KN + *K^wraisos*, os. jméno (srov. *Ραίσος*, město na Krétě);

qe-ra-jo KN + *K^whēraios*, os. jméno; adj. od *K^wērā?* (srov. *Θηραῖος* „Théran“ od *Θήρα*, jména ostrova); a snad i qe-ra-si-ja KN + *K^whērasiaī*, jméno ženského božstva, dat. sing.; qe-ra-si-jo KN, *K^whērasioi*, muž. os. jméno, dat. sing. (srov. *Θήρα*, ale i *Θηρασία*, obojí jména ostrovů); srov. však i sub *ghwēr-*.

te-qa-de MY *Thēg^wansde*, ak. plur. s allativním sufixem *-de* „do“; „do Théb“ (srov. *Θῆβαι* + *-δε*); te-ma-ja KN, PY *Thēg^waiā*, žen. os. jméno („Thébanka“; srov. *Θηβαία*),¹⁴ au-to-te-qa-jo *Autothēk^waios* TH, muž. os. jméno (srov. *αὐτός* „sám“ + *Θηβαῖος* „Théban“);

ti-qa-jo, ti-qa-jo-jo KN, PY + *Thisg^waios*, *-oio?* (srov. *Θίσθη*, *-αι*, název města v Bojótii, ale i ženské jméno).

b) primární jména osobní:

mo-qa-so, mo-qa-so-jo, KN, PY *Mok^wsos*, *-oio* (srov. *Μόψος* chet. *Mukšaš*, achajský dobrodruh působící v maloasijské Kilikii);

qa-da-ro KN *K^wandaros?* (srov. *Πάνδαρος*, náčelník maloasijských Lycanů v trojské válce).

Z celého našeho předechozího výčtu vyplývá dosti široké zastoupení labiovelár v mykénské slovní zásobě. Všechny tři zděděné labioveláry jsou ve větší či menší míře doloženy (ie. *g^wh* ovšem již v neznělé řecké podobě *k^wh*), a přitom se zdá, že se labiovelární výslovnost časem ujala i v některých slovech přejatých ze středo-mořských nebo orientálních jazyků jakožto raně řecká substituce za cizí podobné hláskové realizace (např. v *qi-si-pe-e k^wsipee*, *mo-qa-so Mok^wsos*, *qe-roz sk^welion* aj.). Naproti tomu původní ie. bifonémické *k + w* a *gh + w* zůstalo asi v mykénštině od monofonémických labiovelár rozlišeno; z mykénštiny samotné to sice nelze přímo vysoudit, ale ukazují na to odlišné pozdější alfabetické střídnice za tyto formace, charakterizované uprostřed slova geminátou (*ἱππος* < **ekwos* × *ἐπομαι* < **sek^w-*).

V celé řadě řeckých slov, v nichž máme dnes někdejší existenci labioveláry prokázáno, dovedli komparatisté jejich raně řeckou podobu správně rekonstruovat již před rozluštěním mykénštiny. Jsou však i případy, kdy teprve rozbor mykénské dialektu bezpečně ukázal na přítomnost labioveláry v tom či onom slově, a umožnil

¹⁴ V prvních dvou případech není jasné, o které Théby jde; v třetím dokladu jde však nepochybně o Théby bojotské (srov. zkratku TH).

tak provést v řeckých etymologických slovnících náležitě korekce. To platí zejména o řeckých výrazech převzatých z jiných jazyků, anebo alespoň bez spolehlivé etymologie, j. *g^wasileus* — βασιλεύς, *k^wsiphos* — ξίφος, *sk^welion* — σπέλλ(λ)ιον, ψέλ(λ)ιον, *k^whoitās* — -φοίτης, *Thēg^wai* — Θῆβαι, ale mykénština zároveň přinesla jisté argumenty i ve prospěch labiovelárního zakončení v raně řeckém *pherg^w-* (myk. po-qa *phorg^wa* φορβή), *trek^wh* (myk. to-ro-qa *trok^whā* τροφή) a *strek^wh* (myk. ku-su-to-ro-qa *ksunstrophā* συστροφή), třebaže zejména obě naposled jmenované formace jsou doloženy vždy jen jedním právě citovaným dokladem.

Na druhé straně se dříve někdy předpokládala původní labiovelára i v některých slovech, v nichž její existenci mykénština nyní nepotvrdila. Jen výjimečně lze vysvětlit takové případy eliminací labioveláry již před obdobím mykénských textů, j. např. v mykénském e-u-ke-to PY + *eukhetoi* (3. sing. ind. prés. med., „slavnostně vyhledává“) a v qo-u-ko-ro PY + *g^woukolos* „pasák skotu“, kde předchozí (nebo následující) *u* vyvolalo již dříve disimilaci labioveláry ve veláru¹⁵ (jedinou „nedisimilovanou“ výjimkou je osobní jméno qo-u-qo-ta KN *G^woug^wotāi*); viz shora sub *g^wou-*. Ve většině takových případů, kde labiovelára v mykénštině proti starším etymologickým slovníkům chybí, jde však o výrazy, v nichž byla dříve labiovelára předpokládána neprávem:

Tak zájmeno *πᾶς* „celý, všechny“ mělo zřejmě vždy na počátku labiálu *p-*, jak na to ukazuje mykénské *pa-te* KN *pantes* (nom. plur. m./f. „všichni“) a nikoli *k^w-*, jak se s tím setkáváme ve starších slovnících.

Rovněž adjektivum *παλαιός* „dávný“ začínalo vždy zřejmě na *p-*, a musí tedy být napříště pro svou mykénskou formu *pa-ra-jo* KN +, TH, PY + *palaios* přísně oddělováno od adverbia *τῆλε* „daleko“, jež se v mykénštině zachycuje labiovelární grafikou *qe-re* *k^wēle-* (viz výše na str. 115).

A substantivum *τέλος* „konec“ je třeba s ohledem na mykénský výraz *te-re-ta* KN +, PY +, *telestās*, označující vysokého mykénského úředníka, oddělovat od kořene *k^wel-*, od něhož máme v mykénštině doloženo např. *a-pi-qo-ro* *amphipolos* (viz výše str. 115).¹⁶

Vedle tohoto důležitého etymologického přínosu nám dnes mykénština poskytuje i významnou oporu pro chronologické sledování jednotlivých fází eliminace labiovelár. Právě skutečnost, že v mykénštině jsou již labioveláry eliminovány v sousedství *u* (a mimoto i před *j*), kdežto v ostatních postaveních ve slově zpravidla ještě zůstávají, má pro časové členění řecké předalfabetické historie mimořádně velký význam. Je to jeden z nejzajímavějších dokladů toho, jak nám objev mykénské řečtiny pomohl rozčlenit nepřehlednou změť řeckých předhistorických hláskových změn ve tři

¹⁵ U qo-u-ko-ro může ovšem jít i o disimilaci *g^w — k^w > g^w — k* na dálku (viz str. 119).

¹⁶ O významu mykénštiny pro starořeckou etymologii viz A. Bartoněk On the Mycenaean Etymologies, Actes de la XIIe Conférence Internationale d' Études Classique Eirene (Cluj 1972), București 1975, str. 703—707.

chronologicky dosti výrazně oddělené skupiny:¹⁷ a) v hláskové změny, jež se skutečně před dobou mykénských textů, tj. před rokem 1400 př. n. l. (např. zmíněná již změna labiovelár ve *veláry* v sousedství *u*), b) dále v ty, které probíhají v mykénštině jakoby přímo před našima očima (tj. zhruba mezi léty 1400 až 1200 př. n. l.; jde hlavně o eliminaci *ie. j-*), a c) nakonec v jevy pomykénské, které spadají do doby mezi rokem 1200 a dobou nejstarších řeckých alfabetských nápisů v 8./7. stol. př. n. l. (sem patří změna labiovelár v *dentály t, d, th* před *e*, a zčásti i před *i*, omezená však jen na ionskoattické a dorské dialekty a na arkadštinu, a po jisté době pak závěrečná změna všech zbývajících labiovelár ve všech řeckých dialektech (tj. i v aiolských nářečích a v kyperštině, nezasazených předchozí dentalizací labiovelár) v *labiály p, b, ph* — takže nakonec např. pro číslovku „čtyři“ poskytují klasické řecké dialekty onen shora již uvedený diferencovaný obraz *τέτταρες* (att.), *τέσσαρες* (ion., ark), *τέτορες* (dor.), *πίσυρες, πέσυρες, πέτταρες* (aiol.)¹⁸

Tím spíše si ovšem na pozadí této značné složitosti uvědomujeme, jak důležité místo měla problematika labiovelár v řecké jazykové prehistorii a jak důležitý je pohled na tyto zajímavé otázky z mykénské zorného úhlu, k němuž právě nedávno zjednali mykénologové přístup ostatním grecistům a vůbec všem indoeuropeistům.

LABIOVELARS IN MYCENAEAN

The most safely interpreted Mycenaean expressions containing labiovelars *k^w*, *g^w*, *k^wh* are classified according to their origin in order to show the importance of the decipherment of Linear B for the Greek etymological studies.

¹⁷ M. Lejeune, *Phonétique historique du mycénien et du grec ancien*, Paris 1972, str. 43—53. O chronologii řeckých předhistorických hláskových změn viz A. Bartoněk, *Die altgriechische Lautlehre im Lichte des Mykenischen*, SPFFBU E 18—19 (1973—1974), str. 217—224, a *On the Chronology in the Prehistory of Greek Language*, *Eirene* XVI (1978), 41—50.

¹⁸ Srov. M. Lejeune, op. cit. 369.

